

Валентина Пальчук,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена висвітленню розвитку інформаційно-інтелектуальних ресурсів електронних бібліотек як важливих інструментальних засобів соціальних комунікацій.

Ключові слова: інформаційно-інтелектуальні ресурси, електронні бібліотеки, соціокомунікативна діяльність, електронні наукові комунікації.

Глобальний характер інформатизації світового розвитку й динамічність соціальних процесів спонукають усіх учасників суспільного прогресу швидко освоювати та масштабно використовувати інформаційно-інтелектуальні ресурси в усіх сферах ділової активності суспільства.

У результаті збільшується кількість суб'єктів процесу накопичення, продукування та споживання інформації (знань), посилення інтелектуальної компоненти в обробці інформаційних масивів, зокрема активізації інформаційно-аналітичної функції. Водночас під впливом інформаційно-телекомунікаційних технологій змінюється форма інформаційної взаємодії, яка переноситься в нове технологічне середовище, що розширює традиційні канали, засоби та інструменти інформаційних обмінів і збагачує можливості соціальних комунікацій. Активне використання сучасних телекомунікаційних систем і інформаційних технологій впливає на природу, обсяг і форми поширення інформації (знань).

У цьому контексті вагоме значення набуває процес перетворення інформаційних масивів суб'єктів системи документальних комунікацій у потужний потенціал, від якого залежать темпи поступального розвитку країни. Це ставить усі підсистеми інформаційної інфраструктури суспільства, у тому числі й бібліотечні заклади, у ряд найважливіших з погляду задоволення суспільних потреб інститутів формування й поширення якісних інформаційно-інтелектуальних ресурсів.

Бібліотечні заклади, які характеризуються у фаховій літературі як універсальні інформаційні центри, роблять свій внесок у розвиток та

поширення інтелектуально-інформаційного потенціалу суспільства, мобілізуючи наявні можливості таким чином, щоб підвищити ефективне використання інтелектуального доробку всіх поколінь, активізувати процес продукування нового знання. У свою чергу, посилення позиції бібліотек в організації роботи щодо введення в суспільний обіг актуальних для розвитку всіх напрямів сучасної діяльності інформаційно-інтелектуальних ресурсів сприятиме підвищенню ролі бібліотечних закладів у вирішенні суспільно значущих питань прискороного розвитку країни.

Сучасні бібліотеки не лише накопичують документно-інформаційні ресурси, а й активно створюють власні інформаційно-інтелектуальні продукти з метою їх поширення, впливаючи тим самим на розвиток продуктивних сил суспільства. Цим сприяють удосконаленню «управління потоками постійно продукованої суспільством інформації, підготовку її до багаторазового використання в різних суспільних інтересах» [2, с. 28].

Як один з головних інститутів суспільства, що забезпечує акумуляцію взаємопов'язаних інформаційних масивів, їх структуризацію за галузями знань, впорядкування й суспільне використання інформації та знань, бібліотека спрямовує свою діяльність на інформаційне забезпечення потреб як суспільства в цілому, так і всіх його складових (галузей, різних соціальних груп тощо). Накопичений у бібліотеці інтелектуально-інформаційний потенціал є відбиттям соціально значущих наукових знань і найважливіших результатів суспільної практики. Їх фонди характеризуються бібліотекознавцями як «унікальна, універсальна за змістом система, яка має складну й розвинуту структуру» [6, с. 23].

Однак інформаційна насиченість соціального середовища і, як наслідок, розпорошеність та швидке старіння необхідних для суспільної діяльності інформації (знань) загострили проблему змісту та якості бібліотечно-інформаційного забезпечення як засобу подолання інформаційного голоду шляхом якнайшвидшого введення в суспільний обіг інтелектуального доробку.

Пріоритетними стають заходи, спрямовані на забезпечення повного й своєчасного використання знань у всіх суспільно значущих видах діяльності людини, створення комфортного інформаційно-знаннєвого середовища з високим рівнем репрезентативності бібліотечних інформаційно-інтелектуальних продуктів.

Перед бібліотечними закладами постало завдання, що полягає в концентрації та структуризації всього найновішого, найґрунтовнішого, що має цінне значення для розвитку держави, активізації процесу якнайшвидшого поширення інформаційно-інтелектуальних ресурсів, зосереджених як у бібліотеці, так і тих, що циркулюють у світовому

інформаційному просторі. Такі заходи сприятимуть, зокрема, прискореному введенню інтелектуальних напрацювань в усі галузі суспільства, інтелектуальному й професіональному зростанню учасників його розвитку.

Під впливом нових пріоритетів в інформаційному забезпеченні суспільних потреб відбувається визначення стратегічних напрямів подальшої бібліотечно-інформаційної діяльності в новій якості, коригування основних підходів до організації практики бібліотек, пошук нових можливостей удосконалення й розширення спектра бібліотечних послуг і продуктів.

Із метою забезпечення більшої оптимізації бібліотечно-інформаційного обслуговування всіх галузей суспільства бібліотеки вдосконалюють традиційні форми роботи та використовують нові можливості збагачення бібліотечно-інформаційних послуг на основі новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій. Вони трансформуються з місця збереження локальних інформаційних ресурсів у величезний генератор знань суспільства та посідають одне з найважливіших місць у його соціокомунікативній діяльності [7].

Це зумовлює проведення техніко-технологічних завдань, що пов'язані з упровадженням новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій у бібліотечно-інформаційну галузь, з поширенням нових носіїв інформації, змінами в способі поширення інформації (знань) через мережеві та віртуальні засоби їх використання в інтерактивному режимі.

Бібліотеки створюють інформаційні мережі, оснащуються програмно-системними засобами, що сприяє введенню нових технологій пошуку, обробки, зберігання та поширення інформації, а також здійснюють аналітико-синтетичне опрацювання, генерацію інформаційно-інтелектуальних ресурсів і продуктів, їх структуризацію та зберігання, введення в суспільний обіг.

За допомогою новітніх інформаційних технологій бібліотеки отримали можливість більш якісно забезпечити інформаційні потреби своїх користувачів. Вони дедалі більшою мірою використовують можливості для забезпечення миттєвого доступу до інформації (знань) в електронному варіанті в будь-який момент; розширюють номенклатуру бібліотечних послуг, видову структуру бібліотечно-інформаційних продуктів, зокрема створюють електронні каталоги, запроваджують локальні автоматизовані системи, які наповнюються бібліографічними, реферативними, повнотекстовими БД, що виключають необхідність звернення до першоджерел.

Завдання оперативної трансляції найбільш цінного, значущого для різних сфер професійної діяльності бібліотеки вирішують шляхом форму-

вання електронної частини бібліотечного фонду. Здійснюється комплектування вітчизняними та зарубіжними інформаційними продуктами на CD-ROM, значну кількість яких становлять бібліографічні, реферативні, текстові, тематичні та інші бази даних (БД). Ці БД мають значні масиви світової бібліографічної інформації і за рахунок зручних пошукових систем надають можливість абонентам бібліотек своєчасно отримувати необхідні відомості за тематикою їх досліджування.

Доступ до періодичних видань провідних міжнародних видавництв (Elsevier, Springer, Academic Press, Kluwer, EBSCO та ін.) українські бібліотеки вирішують на засадах участі в проектах «Електронна інформація для бібліотек», «Доступ до електронних журналів для вчених нових незалежних держав» [4, 10].

Поряд із цим у межах своїх можливостей бібліотеки прагнуть забезпечити відкритість різнопланових інформаційних масивів і потоків, здійснюють багатоцільовий їх аналіз та створюють умови для активного використання інтелектуальних ресурсів, надають необхідні для суспільного розвитку інформацію та знання.

Крім формування поточних і ретроспективних електронних колекцій бібліотеки виконують функції аналітико-синтетичного опрацювання інформаційних потоків з метою продукування широкого спектра взаємопов'язаних власних інформаційно-інтелектуальних продуктів.

Якщо раніше основним результатом бібліотечної діяльності була переважно бібліографічна інформація у формі покажчиків, бібліографічних довідок, різноманітних видів бібліографічного інформування, то сьогодні вагомого значення набув аналітичний рівень інформаційного обслуговування. У зв'язку з цим розширюється видова структура бібліотечно-інформаційної продукції, що розкриває знання, зосереджених у фондах бібліотек, а також в інформаційних ресурсах інших суб'єктів системи документальних комунікацій і глобальних мереж.

На основі аналізу інформаційних потоків і більш якісним формам організації знань, їх тематичній і адресній спрямованості бібліотеки створюють бібліографічні, реферативні, фактографічні, оглядово-аналітичні, повнотекстові БД. Тобто користувачам надаються не лише відомості про документи, а й інформація (знання), що придатна для використання і за можливості виключає потребу звернення до першоджерел.

Зокрема, загальнодержавна реферативна БД «Україніка наукова» як інтеграційна основа наукової інфосфери держави сприяє більш оперативній ретрансляції інтелектуальних здобутків суспільства, стає засобом використання наукової думки, ідей і дослідження напрямів розвитку різних галузей знань.

Із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій ці реферативні БД відіграють вагомую роль у швидкому введенні в усі сфери ділової активності інтелектуальних напрацювань, забезпечують комплексний пошук інформації з різних галузей знань, інформують про досягнення в науковій сфері, інтегрують інформаційно-інтелектуальні масиви різних наукових напрямів. Крім того, інформаційні й телекомунікаційні технології забезпечили надзвичайно широкий спектр релевантності пошукових можливостей реферативних БД і організації дистантного доступу до них через глобальні мережі.

Якісні зміни в галузі розвитку сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій і засобів організації більш швидкого доступу до інформаційно-інтелектуальних ресурсів зумовили створення електронних бібліотек та формування їх змістовної частини з подальшим уведенням знань у суспільний обіг.

Основна увага теоретичних досліджень і практичних розробок у сфері створення електронних бібліотек спрямована на формування фондів електронних документів і представленню їх в Інтернеті для онлайн-доступу [9, 5]. Ці заходи сприяють ефективності використання бібліотечних фондів та каталогів, оскільки виникає можливість дистантного ознайомлення з наявним інформаційним масивом бібліотек через глобальні інформаційні мережі.

При цьому забезпечення доступу не обмежується лише своїми фондами, а й поширюється на інформаційні масиви інших суб'єктів системи документальних комунікацій (бібліотек, архівів, музеїв, світових інформаційних центрів та їх БД, науково-дослідних, науково-освітніх установ та ін.). У даному контексті за допомогою використання новітніх інформаційних технологій доступ до інформації (знань) відкриває можливості використовувати нові її обсяги та засоби одержання.

Принципово новим підходом до організації, ефективного використання суспільно значущої інформації (знань) стали технологічні процеси формування фондів електронних, зокрема онлайн-документів. У процесі формування наукової електронної бібліотеки в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського розроблено та впроваджено технологічні процеси формування фонду онлайн-документів шляхом комплектування, зокрема мережевого збирання електронної інформації, опрацювання онлайн-документів, систематизованого розташування їх у файловому сховищі, забезпечення до них онлайн-доступу.

Із метою раціонального введення в суспільний обіг не лише власних суспільно значущих інформаційно-інтелектуальних ресурсів, а й інших

суб'єктів системи документальних комунікацій бібліотеки розробляють навігатори до ресурсів системи Інтернет, орієнтовані на тематику запитів основних категорій користувачів.

Розвиток електронних наукових комунікацій здійснюється в напрямі кардинального підвищення їх оперативності й зумовлює стрімке збільшення зібрань мережових наукових публікацій, розпорощених у глобальних комп'ютерних мережах. У зв'язку з цим бібліотеки запроваджують методи та засоби роботи з інформаційними потоками на основі освоєння технологій архівування джерел інформації (знань) і її аналітико-синтетичного опрацювання, а також створення й багатоаспектного використання нових інформаційних продуктів [3].

В умовах зростання значення прискореного й ефективного використання інформаційно-інтелектуальних ресурсів у всіх сферах суспільної діяльності перспективності набуває створення системи ретроспективної національної бібліографії (РНБ) України.

Створення РНБ сприятиме розвитку одного з найсуттєвіших елементів інформаційної інфраструктури країни – інтегрованого в електронній формі комплексу бібліографічних даних про вітчизняні й закордонні документи, пов'язані з Україною за всі історичні періоди. Мова йде про створення умов для швидкого й розширеного доступу до розподілених масивів бібліографічних даних, що містять найцінніші з наукового й соціокультурного погляду документи, більш якісного аналізу бібліографічної інформації в конкретній галузі знань.

Збагачення змістовної частини бібліотечного сегмента електронного середовища, насамперед для задоволення внутрішньосуспільних потреб, стає одним із пріоритетних напрямів діяльності бібліотек. Він представлений електронними бібліотеками з каталогами, різномірними базами даних (бібліографічними, реферативними, фактографічними, проблемно-орієнтованими тощо) та гіпертекстовими посиланнями на електронні версії статей, розташованими на веб-серверах бібліотечних закладів, довідниковими ресурсами, навігаційною системою, архівами онлайн-ової суспільно значущої інформації тощо.

Таким чином, бібліотеки дедалі більшою мірою стають важливими елементами інформаційних взаємообмінів, які вдосконалюються з розвитком сучасних засобів зв'язку користувачів з науково-інформаційними базами. Удосконалення оптимальної системи взаємообмінів і взаємовпливів на базі ефективного використання інтелектуально-наукових ресурсів «в електронному середовищі неминучо пов'язано з розвитком електронних бібліотек як інструментальних засобів наукових комунікацій» [1, с. 130]. Саме електронні бібліотеки як інструментальні засоби передових інформаційних

технологій мають забезпечувати необхідну швидкість з'єднання з потрібними базами знань з урахуванням постійного, оперативного оновлення в них інформації. У зв'язку з цим науковці приділяють значну увагу розробці та впровадженню стратегії розвитку електронних ресурсів бібліотек у системі наукових комунікацій, форм та механізмів взаємодії бібліотеки та наукового інформаційного середовища [8].

Бібліотеки завдяки інформаційно-телекомунікаційним технологіям, що дають можливість для практично безмежного розширення взаємозв'язків між користувачами, поступово входять в етап реалізації і стимулювання розширення спектра засобів наукових і професіональних комунікацій в обміні найновішими знаннями.

Головна принципова відмінність від традиційних форм комунікацій, вироблених бібліотеками протягом багатьох століть, полягає в тому, що новітні електронні технології забезпечують масову за масштабами інформаційну взаємодію на рівні окремих індивідуумів, суспільних науково-професійних груп різних галузей діяльності, державних і міждержавних чи міжнародних об'єднань.

Список використаної літератури

1. Баркова О. В. Формирование электронной библиотеки как направление развития научных коммуникаций / О. В. Баркова // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. – К. : НБУВ, 2005. – Вып. 3. – С. 123–130.
2. Горовий В. Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку / В. Горовий // Бібл. планета. – 2006. – № 3. – С. 28.
3. Копанєва В. О. Архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернет: основні концептуальні положення / В. О. Копанєва // Бібл. вісн. – 2005. – № 2. – С. 14–19.
4. Манятина Е. Електронные ресурсы агентства EBSCO: изучение использования в областной библиотеке / Е. Манятина // Бібл. форум України. – 2004. – № 2 (4). – С. 19–21.
5. Павлуша І. А. Електронні бібліотеки: системний підхід до формування фондів / І. А. Павлуша // Бібл. вісн. – 2000. – № 2. – С. 16–19.
6. Слободяник М. Трансформація змісту діяльності Національної бібліотеки України в період формування інформаційного суспільства / М. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика : вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 1999. – Вип. 1. – С. 23.

7. Федорова Т. С. Феномен управления знанием и библиотека / Т. С. Федорова // Библиотека в эпоху перемен: информ. сб. (дайджест). – М. : Изд-во РГБ, 2002. – Вып. 4 (12). – С. 52–73.

8. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

9. Шрайберг Я. Л. Электронные библиотеки России: программная стратегия и проектная тактика / Я. Л. Шрайберг // Науч. и техн. б-ки. – 2001. – № 2. – С. 69–74.

10. Ярошенко Т. Електронні журнали: нові можливості для бібліотек України / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2004. – № 2 (4). – С. 15–18.